

**חקר דרכי התערבות מטה-קוגניטיביות עם ספר אלקטרוני
לקידום אוריינות בקרב תלמידים צעירים בסיכון ללקות
למידה**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

גילה אפלבוים-דושניצקי

בית הספר לחינוך

הוגש לסנאט של אוניברסיטת בר-אילן

עבודה זו מוגנת ע"י זכויות יוצרים
This work is protected by copyright law

כסלו, תשע"ט

רמת גן

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לחינוך
הספרייה

תקציר

לקות למידה הינה הלקות השכיחה ביותר במערכת החינוך בישראל. ילדי גן ותלמידים בבית הספר היסודי מגלים עיכובים בהתפתחות התחום האורייני, קשיים משמעותיים בתחום השפה הדבורה והכתובה וחסכים ביכולות המטה-קוגניטיביות. קשיים אלו מציבים אותם בסיכון ללקות למידה ומעוררים צורך במציאת דרכי התערבות לקידום התחום האורייני לצורך צמצום הפערים בינם לבין ילדים עם התפתחות תקינה. המחקר הנוכחי בחן לראשונה את השפעתן של התערבויות מטה-קוגניטיביות שונות בשילוב ספר אלקטרוני לקידום יכולות אורייניות בקרב ילדי כיתה א' בסיכון ללקות למידה. כמו כן, נבחנה היכולת להעברה קרובה של כישורי האוריינות, אשר נלמדו בהתערבויות, לספר אלקטרוני אחר בעל מבנה דומה. לבסוף, במחקר זה נבחנה לראשונה גם יכולת ניבוי הצלחה של הילדים בסיכון ללקות למידה במבחני אוצר מילים.

במחקר השתתפו 150 ילדים הלומדים בכיתות א', אשר הוגדרו על ידי השירות הפסיכולוגי החינוכי כילדים עם עיכובים התפתחותיים ספציפיים, המציבים אותם בסיכון ללקות למידה. בתחילה נערכו מבחני סינון ונכללו ילדים בעלי יכולת קוגניטיבית לא מילולית תקינה ובעלי יכולת מילולית נמוכה מהגיל כרונולוגי. לאחר מכן, חולקו הילדים אקראית לחמש קבוצות שוות: ארבע קבוצות ניסוי וקבוצת ביקורת. שלוש קבוצות הניסוי קבלו התערבות מטה-קוגניטיבית מסוגים שונים (ספציפית, כללית ומשולבת הכוללת בתוכה התערבות ספציפית וכללית יחד) כהטרמה לפעילות עם ספר אלקטרוני חינוכי. קבוצת הניסוי הרביעית פעלה עם ספר אלקטרוני חינוכי בלבד ללא התערבות מטה-קוגניטיבית. קבוצת הביקורת המשיכה בפעילות כיתתית רגילה. התערבות מטה-קוגניטיבית כללית התבססה על שאילת שאלות כלליות המכוונות לפיתוח הכוונה עצמית בלמידה, לוויסות ולבקרת הלמידה בתחומי ידע שונים כמו חשבון, כישורים חברתיים, כשורי חיים ועוד. התערבות מטה-קוגניטיבית ספציפית התבססה על שאילת שאלות ספציפיות הממוקדות ללמידת אסטרטגיית הבנת מילים קשות בעת האזנה/קריאה בספר אלקטרוני.

הליך המחקר כלל שני חלקים, התערבות והעברה, בכל חלק שלושה שלבים:

בחלק הראשון, מטלת ההתערבות, הועברה תוכנית התערבות מטה קוגניטיבית (ספציפית, כללית או משולבת) כהטרמה לפעילות עם הספר האלקטרוני.

א. בשלב הראשון הועברו מבדקי קדם להערכת ארבע יכולות אורייניות: אוצר מילים, מודעות פונולוגית, מודעות לדפוס וקריאת מילים, וכן נמדדו יכולות ניבוי הצלחה במבחני אוצר המילים.

ב. בשלב השני הועברו ארבעה מפגשי התערבות יחידניים במשך חודש. כל מפגש נמשך כחצי שעה.

ג. בשלב השלישי, הועברו מבדקי בתר להערכת יכולות האוריינות, ניבוי הצלחה במבחני אוצר המילים וכן מבחני הבנת סיפור.

בחלק השני, מטלת העברה, נבדקה יכולת העברה בעקבות הפעילות עם הספר האלקטרוני לספר אחר בעל מבנה דומה. בחלק זה לא הועברה התערבות מטה-קוגניטיבית מטרימה.

א. בשלב הראשון של החלק הזה, הועברו מבדקי קדם להערכת יכולות אורייניות לספר העברה ונמדדו ניבויי ההצלחה למבחני אוצר המילים.

ב. בשלב הבא של שלב ההעברה, נערכו ארבעה מפגשים עם ספר אלקטרוני חדש בעל מבנה דומה לקודם אך ללא הכוונה מטה-קוגניטיבית.

ג. בשלב האחרון הועברו מבדקי בטר להערכת יכולות האורייניות ומבחני הבנת סיפור. ממצאי המחקר הצביעו על כך, שבהתאם למשוער, נמצא שיפור רב יותר במדד אוצר מילים בקרב שלוש קבוצות שקיבלו ההתערבות מטה-קוגניטיבית, בהשוואה לקבוצת הספר האלקטרוני והביקורת - הן במטלת ההתערבות והן במטלת העברה. מידת השיפור בהישגים הייתה גבוהה יותר בקבוצות ההתערבות המטה-קוגניטיבית הספציפית והמשולבת בהשוואה לקבוצת ההתערבות המטה-קוגניטיבית הכללית.

במבחן הבנת משפטים ושחזור, הבודקים הבנת סיפור, הישגי קבוצות ההתערבות המטה-קוגניטיבית נמצאו גבוהים יותר בהשוואה לקבוצת הספר האלקטרוני, לאחר ההתערבות והעברה. עם זאת, במבחן שחזור מידת השיפור בהישגים גבוהה יותר בקבוצות ההתערבות המטה-קוגניטיבית הספציפית והמשולבת, בהשוואה לקבוצת ההתערבות המטה קוגניטיבית הכללית. במבחני שחזור וסידור תמונות (מבחן נוסף לבדיקת הבנת סיפור) הישגיהן של קבוצות ההתערבות הספציפית והמשולבת היו גבוהים מההישגים של קבוצות הספר האלקטרוני וההתערבות הכללית.

במטלת ההתערבות במדד מודעות פונולוגית במבחן חלוקה להברות נמצא כי מידת השיפור בקרב קבוצת ההתערבות המטה-קוגניטיבית הכללית גבוהה בהשוואה לקבוצות הספר האלקטרוני והביקורת. לעומת זאת, במטלת ההעברה לא נמצאו הבדלים במידת השיפור בקרב חמש קבוצות המחקר. במבחן חלוקה לתת הברות נמצא כי מידת השיפור בקרב ארבע קבוצות הניסוי (ההתערבות מטה-קוגניטיבית וספר אלקטרוני) גבוהה בהשוואה לקבוצת הביקורת במטלת ההתערבות והעברה, ללא הבדלים במידת השיפור בין ארבע קבוצות הניסוי. גם במדד המודעות לדפוס נמצאה מידת השיפור רבה יותר של ארבע קבוצות הניסוי בהשוואה לקבוצת הביקורת. לעומת זאת, במדד קריאת מילים לא נמצאו הבדלים במידת השיפור בין חמש קבוצות המחקר. לבסוף, יכולת ניבוי ההישגים במבחני אוצר מילים נמצאה גבוהה יותר בקרב שלוש קבוצות ההתערבות המטה-קוגניטיבית בהשוואה לביקורת הן במטלת ההתערבות והן לפני מטלת ההעברה.

ייחודו וחדשנותו של המחקר הנוכחי הוא בשלושה היבטים. ראשית, לראשונה נמצא במחקר מבוקר כי התערבויות מטה קוגניטיביות, במיוחד הספציפית והמשולבת, כהטרמה לפעילות עם ספר אלקטרוני מסייעות לקידום יכולות אורייניות של ילדים בסיכון ללקות למידה. שנית, ממצא מחדש נוסף מצביע על כך שהתערבויות אלה תורמות באופן משמעותי ליכולת העברה לספר אלקטרוני חדש בעל מבנה דומה. שלישית, נמצא לראשונה כי התערבויות מטה קוגניטיביות תורמות ליכולת ניבוי הצלחה של הילדים בסיכון ללקות למידה במבחני אוצר מילים. ממצאי המחקר עשויים לסייע לחוקרים, לאנשי חינוך ולמטפלים בקידום אורייניות ילדים בסיכון ללקות למידה.